

rodi. Nemogoče si je predstavljati povsem enotno uniformirano ure-
ditev obsežnega državnega teritorija, ne da bi se vpoštevala njegova
prirodna teritorijalna razdeljenost. Priroda sama zahteva neko ožje
ozračje, neko ožje okolje, v katerem se moremo bolj intenzivno iz-
življati, v katerem moremo zadoščati svojim lokalnim potrebam. Te-
ritorijalna omejenost bo ostala v vseh državah. In sicer kljub vsem
poizkusom, da bi se kakor n. pr. v Avstriji izvedla neka razdelitev
po stanovih ali po drugih takih kategorijah. Navezanost človeka na
tla, na katerih živi, bo vedno obstojala, dokler bomo hodili z nogami
in ne bomo imeli kril ali peroti. Noge nas vežejo na tla, na katerih
živimo. Ves naš ustroj je teritorijalno determiniran. In kaj je potem
prirodnejše kakor to, da se tudi življenje nacionalnih manjšin omogoča
v teritorijalnem okviru, če je njih bivališče teritorijalno omejeno.
Država mora najti sredstev, da to omogoči in da z druge strani pre-
preči vse škodljive posledice zase. Toda a priori odklanjati vsako tako
zahtevo, se mi zdi protinaravno.

(Dalje prihodnjič.)

Kantata o zagonetnem vozlu

Vladimir Bartol

Kaj hočeš, da zapojem pesem tvoji modrosti. Zvonko Karara, ali
čudnim potom božje previdnosti? Kako preudaren si bil zmerom
in kako premišljeno je bilo tvoje ravnanje. Kolikokrat so te mi pri-
poročali starši za zgled! Zahajal si k nam, v elegantno zlikanih hla-
čah in s čisto ovratnico, povedli so te v sprejemnico in poklicali sestre.
(Jaz sem bil takrat kratkohačnik in le redko sem smel biti z vami.)
S fino kretnjo si odložil klobuk, palico in rokavice in svečano si sédel
za mizo. Govoril si resno in pametno kakor štiridesetleten mož in
mama in sestre so te verno poslušale. Zame nisi imel pogleda; naši
so ti povedali, da sem nedružaben divjak, ki se najraje potika po
gozdovih, in s tem sem bil zate odpravljen. Toda jaz sem prežal na
sleherni tvoj migljaj in vsako tvojo kretnjo sem si pazno zapomnil.
Res, moder si bil, Zvonko Karara, in preudaren. —

Vendar pa ne tako, da bi bil mogel vedeti, da je prav tisti čas
zasadil posestnik plantaže v Siciliji, Giuseppe Toscanelli, neko dolo-
čeno oranžno drevesce...

* * *

Edini otrok si bil in kako skrbno so te vzgojili tvoji starši! Bolj
so pazili na sleherni tvoj korak kakor na punčico v svojem očesu. Mi-
slil bi skoraj, da si najdragocenejša stvar sredi vesoljstva. Če bi mo-

gla vzgoja narediti iz koga nekaj prav posebno imenitnega, potem bi bil moral biti ta srečnik ti. Kako skrbno so te zavijali, ko si šel po zimi v šolo! S seboj so ti dajali obilno malico, ob slovesu sta te oba poljubila in s strahom gledala za teboj, dokler jima nisi izginil izpred oči. Tvoji sošolci niso bili niti napol tako negovani in zgodaj si prišel do prepričanja, da si med vsemi neko popolnoma izjemno, dragoceno bitje. Tvojega očeta ali tvojo mater je človek lahko srečal ob vsaki uri na šolskih hodnikih in marsikateri učitelj ali profesor je začel sčasoma uvidevati, da je zate zares v vsem potrebno neko posebno merilo. —

Toda gotovo se ni nikomur od njih sanjalo, da je prav takrat začel nabirati mlad mestic, Enrico Guittierez, kavčuk v braziljanskih pragozdovih, trdno stremeč za tem, da si čimprej ustvari lastno haciendo...

* * *

Ko si maturiral, si odšel iz Trsta na visoko trgovsko šolo na Dunaj. (Takrat sem doraščal in željno zbiral vesti, ki so prihajale k vam o tebi.) Kdo je pametneje prebil svoj študijski čas? Zares, v vsem si se držal zlate sredine. Nisi zapravljal svojih sil po beznicah, pa tudi postil se nisi. Od doma si imel zadostno podporo in povrhu vsega še primerno štipendijo. V predmestju si si našel dekle, lepo, mlado šiviljo, ki se je do blaznosti zatreskala v tvoje elegantne brčice in v tvojo fino negovano kožo. Kadar si se vrnil na počitnice, sem opazil, da ti kroži okrog ustnic nekak posebno sladek, sit in zadovoljen smehljaj, ki ga preje nisem pri tebi poznal. Sam nisem vedel, zakaj me je ta nasmeš navdajal z nekim prikritim sovraštvom do tebe. Morda sem slutil tajni izvor tvojega zadovoljstva in ti v svojem zelenjaštvu na tihem zavidal. Ti pa si me jedva pogledal in če sem spregovoril s teboj besedo, si bil brezbrizen, kakor da slišiš brenčanje mušice. Kako vzvišenega si se čutil nad mano. —

Ali pa si tudi vedel, da so isto leto ustanovili v Parizu novo tvornico za avtomobile in da je dalo oranžno drevesce Giuseppea Toscanellija prvo žetev...?

* * *

Prišla je vélika vojna in z njo čas najtežje preizkušnje za tvoje starše. Česa vsega niso storili, da so ti prihranili pot na fronto! (Zakaj bil si zdrav in čvrst, kakor ustvarjen za bojno klanje.) Izbrskala sta zveze do desetega kolena, tvoj oče se je hodil klanjat osornim motcem in tvoja mama je celo poklekala pred njimi. Ti pa si ves nestrpen čakal doma na izid. Kajti v dno srca si bil prepričan, da je vse, kar storita zate, samo njuna dolžnost in tvoja pravica. Sicer si naposled moral zares obleči vojaško suknjo, toda ostal si v zaledju,

v skladiščih, in prihranjeno ti je bilo neprijetno poslušanje žvižgajočih šrapnelov nad glavo. Varnega si se čutil in dobro zaščiteneга. —

In zakaj bi se ne? Saj nisi vedel, da so prav takrat tlakovali v mestu, o katerem se ti še sanjalo ni, da boš kedaj v njem živel, novo ulico...

* * *

Minila je vojna in ti si se vrnil. Glej! Ali ti niso bili starši pripravili toplega gnezdeca? Zavod, v katerem je služil tvoj oče, je imel v Ljubljani podružnico. Preselili ste se tja. In tebe je že čakalo mesto v istem podjetju. Tako ste bili vsi trije še tesneje povezani med seboj. Zares, vzorna družinica! Kolikokrat sem vas slišal hvaliti in blagovati.

Ti pravzaprav nisi bil nič posebnega. Če mi te je mama postavljala za zgled, sem se samo še napol jezil in natihem sem se ji že začel posmehovati. (Vem, to ni lepo in ti bi mi zaradi tega gotovo govoril dolgo moralno pridigo. Ali jaz po svojem srcu nisem nikoli spoštoval ne človeških, ne božjih predpisov.) Vendar eno sem ti moral še zmerom priznati: da je bilo vse tvoje dejstevovanje nad vse smotrno in preudarno. —

(Seveda mi niti na kraj pameti ni prišlo, da je bila ladja, natoovorjena s kavčukom Enrica Giuttieraesa, že na potu in da je pariška avtomobilska tovarna Citroën sklenila pogodbo z nekim belgijskim železnim rudnikom...)

* * *

Pravzaprav nisem vedel, da ste vi v Ljubljani. Izelili smo se nekoliko za vami in bil sem že precej časa v mestu, ko sem te nekoč srečal v tivolskem parku. Bil si še vedno prav tak kakor nekoč. Morda da si se za spoznanje zredil. Gladko obrit, z rožnatimi lici in rjavimi brčicami pod nosom, s klobukom, palico in rokavicami v roki, z navpično črto na hlačah, si se mi prismehljaj naproti. Obstal si, stopil za korak nazaj in mi dejal z onim rahlim porogom, ki si ga zmerom uporabljal, ko si govoril z mano: Fant, ti si se pa naredil! Tvoja ironija me je malce jezila, vendar sem imel še zmerom tolikšen rešpekt pred tabo, da se te nisem upal naravnost tikati. Šele ko si mi to izrecno dovolil, sem se nekoliko sprostil. Vprašal si me po starših, sestrah in bratih, po mojih študijah in me pripravil tako do zgovornosti. Toda jezik je kvasil neumnosti, kakor da sledi onemu, kar si ti pričakoval od mene, ne pa mojim resničnim mislim, in čim bolj sem se silil, da bi se ti zdel odrasel, tem bolj sem razkrival svoje zelenjaštvo. Smejal si se mi. Jaz pa sem te na tihem preklinjal. —

Zakaj ne ti ne jaz se nisva menila za to, da je bil prav tiste dni ustanovljen v Ljubljani nov ženski klub.

* * *

Potreboval si ženske. Toda v Ljubljani si bil doma in zato je bila na mestu posebna previdnost. Malce si bil tudi uplašen zaradi one šivilje na Dunaju. Zakaj kdo bi si bil mislil, da si bo gnalo dekle stvar tako k srcu?! Fantje, ki so študirali s tabo na Dunaju, so pripovedovali, da je skoraj zblaznela, ko si ji povedal, da odhajaš za vedno. Jaz seveda, v svoji moški pristranosti, sem te globoko obsojal in se celo sprl s tvojo mamo, ki se je zgražala že nad mislijo, da si je drznila navadna šivilja računati na njenega sina.

Ti si se samo smehljaj in si v prijetni zadregi vihal svoje podjetne brčice. Zadeva je bila za tabo in se izgubljala celo kot spomin. Mene pa je neizrečeno jezilo sveto prepričanje tvoje mame, da ti nobena ženska ne more odoleti. —

Takrat bi ji bil privoščil, da bi vedela, da je neki nepridiprav, po imenu Srečko Volkar, sin železniškega kretničarja, pravkar dopolnil deseto leto ...

* * *

Spoznal si lepo, mlado vdovo in se ji približal. Z uspehom, seveda. (Srečal sem vaju nekoč v št. Vidu in si me z njo seznanil.) Imela je lepo, udobno stanovanje in imenovala se je Malka. Pridno in previdno si zahajal k njej. To tvoje premišljeno, pametno, smotrno ravnanje mi je neznansko dražilo živce. Ves divji sem postajal nate. Ti si se mi smehljaj in me pokroviteljsko poučeval, kako je treba živeti. Prav takrat mi je začel rasti greben in moja duša je dobila prvi puh na svojih krilih. Napadal sem te, pobijal tvoje nazore, rogal se tvojemu ravnanju, tebe je pa to moje otepanje samo razveseljevalo in s svojega viška si označeval moje nazore za „eksaltirane pubertetne izlive.“ Iskreno priznam: skoro vse moje pretirane, ostre formulacije so se mi rodile iz opozicije do tvojega sitega, samozadovoljnega življenja. Ti pa nisi hotel pomisliti, da nisi sam nikoli poznal takih „pubertetnih izlivov“ in da si bil od vekomaj pameten. —

Seveda ne tako, da bi se ti zdelo vredno upoštevati dejstvo, da je tisto leto dovršil v Zagrebu šoferski izpit neki Silvin Javornik, nekje od Kamnika doma.

* * *

Tiste dni so se sestali tvoji in moji starši k velikemu svētu o moji usodi. Z obupno zavistjo so gledali moji na tvoje krasne uspehe v življenju, na tvojo zavidanja vredno pozicijo; tvoji pa so jih prizanesljivo in z resničnim obžalovanjem tolažili, češ, da sem še mlad in da bom prej ali slej le prišel k pameti. Sklenili so, da se boš ti, Zvonko Karara, zavzel zame in da me bo tvoj zgled, ki ga bom imel pred očmi, potegnil za sabo. Ali oprostí, tvoji manikirani nohti so mi šli na živce, tvoje koketne brčice so me izzivale k odporu in edino, kar

je zbudila v meni tvoja bližina, je bil zmerom trdnejši sklep: ne, tak ne smem nikoli postati. Povrh vsega sem se prav tisti čas izgubil v steni na planinah in za las je šlo, da nisem izgubil glave. Ljudje so po svoji navadi stvar pretiravali, tako da so tudi naši zvedeli o tem.

To je bilo tudi za tvoje potrpežljive starše preveč. Naredili so križ čezme in prepustili mojo žalostno mater njenemu obupu.

Ko bi vedeli, da je tedaj naročil veletrgovec Franjo Kotnik pri tvrdki Citroën nov avtomobil...!

* * *

Takrat si se pokazal plemenitega in me trdo prijel v roke. (Kaj ti je bilo pravzaprav do tega, da si se ukvarjal z menoj? Močno se mi dozdeva, da si hotel samo uživati ob razliki, ki si jo čutil med nama, in jaz sem ti bil samo povod, da si občutil vso premoč svoje pameti.) Toda tvoja požrtvovalnost je bila bob ob steno. Takrat sem bil že trdno zakrknjen v svoj eksaltirani miselni sestav in sem se ti iz dobro zavarovanega kotička posmehoval kakor pes, ki z gospodarjevega vrta renči na popotnika na cesti. Imel sem že argumente! Tisti dan sem prvič začutil, da te je nekaj mojih bodic pogodilo v živo. Razburil si se. Mojo miselnost si nazval „pustolovsko“, moj način govorjenja s teboj pa „prepotentno domišljavost pubertetnika“. Smejal sem se ti v brk. (Dobesedno!) In ko sem ti naposled priznal, da pojdem služit vojaški rok k letalcem, si se zatekel k zadnjemu orožju: očital si mi nehvaležnost do staršev, ki so toliko žrtvovali zame. — Ponudil sem ti robec, da izjoeš vanj svoje rahločutno sinovsko srce. Obrnil si mi hrbet in odšel v svetem ogorčenju. —

Takrat je že vozil novi šofer Javornik na skrivaj svojo ljubico v Kotnikovem „Citroënu“, izdelanem iz železa belgijskega rudnika in z gumiji iz kavčuka Dona Enrica Guittiereza...

* * *

Dopolnil si svoje trideseto leto in nenadoma se ti je stožilo po lastnem domu. Ne vem, kako si prišel do svoje neveste. (Niti na kraj pameti ti seveda ni prišlo, da bi se bil poročil z vdovo Malko. Pravzaprav je nisi „kompromitiral“, kakor si se tako rad izražal, kadar si govoril o dekletih, h katerim sem zahajal jaz, kakšne obveznosti si torej imel do nje?!) Tvoji starši so povedali mojim, da si se zaročil z Brigito, hčerko bogatega fabrikanta. Lepo, osemnajstletno dekle. V svoji malo izbirčni terminologiji sem te sam pri sebi imenoval kapitalnega šufta. Moji starši pa so uvideli, da je vsak poizkus, dajati mi tebe za zgled, zaman, in so mi z vso možno nazornostjo prikazovali tvoje neutajljive uspehe v ljubezni...

... In ko smo se mi tako udajali svojim malenkostnim človeškim strastem, so skladali v tržaškem pristanišču tovor oranž s plantaže Giuseppa Toscanellija, ki je dala tisto leto prav posebno obilno žetev.

* * *

Ne vem iz kašnega razloga si mi nekoč razkril svoje težave z vdovo Malko in zaradi svoje poroke z Brigito. Dal sem ti malo upoštevanja vreden svèt (zakaj prišlo je bilo medtem do tega, da si me poslušal malone že kot sebi enakega), da vso zadevo brutalno in brez ovinkov razčisti. Ti, modrejši, si hotel prav tako sebi prihraniti neprijetnosti, kakor tudi obvarovati ženski preostrih bolečin. Sklenil si, da boš prosil za premestitev k filiali v Zagreb in tako morda na najrahljši način presekal gordijski voz. —

Seveda, kako bi bil mogel slutiti, da je bila prav takrat mlada gospa Kotnikova izvoljena v odbor pred nedavnim ustanovljenega ženskega društva...?

* * *

Kakor vse v življenju ti je šla tudi premestitev v Zagreb gladko od rok. Ugodili so tvoji prošnji in pripravljati si se začel na preselitev in na poroko. Tiste dni si mnogo govoril z menoj. Odločitev te je veljala vendarle nekaj energije in jaz sem izrabil trenotek, da sem ti začel tveziti svoje nazore v življenju, o tveganju in podobnem. Mirno si me poslušal in se mi smehljaj, kakor se smehlja ded čebljanju vnukov. Jezil sem se in ti dokazoval nesmisel tvojega preudarnega in udobnega življenja. Cui bono? sem te vpraševal. Ti pa si me potrepljal po rami kakor v nekdanjih časih.

Kako smešna bi se bila zazedla drug drugemu, če bi bila vedela, da je prav takrat prispela iz Trsta večja pošiljatev sicilskih pomaranč...! In da se je bližal rojstni dan malega Srečka Volkarja... In da je dunajska meteorološka postaja napovedala bližajočo spremembo vremena...!

* * *

Tisto nedeljo sem bil povabljen k vam na kosilo. Tvoja mama le še ni popolnoma izgubila upanja, da bi me vsaj od daleč spreobrnila k tvoji popolnosti. Navadil sem se, da so me gledali tvoji kot nekakšnega eksotičnega norca in na ta način sem naravnost užival v svojih paradoksih. Ti si se smejal, tvoji starši pa so se razburjali čez mero. Naravnost kópal sem se v citatih vélikih mož, (ki jih morda nisem niti dobro razumel) in skrit za mogočnim plaščem njihovih slavnihih imen sem bril svoje norčije iz njihove (kot sem pri sebi dejal) filistroznosti in njihovega neomajnega zaupanja, da se dá s preudarnim ravnanjem ukaniti usoda sama. Ti, Zvonko, si zmanjševal vtis

moje netehtnosti in jih tolažil, da sem pač še mlad in da nisem še ničesar izkusil. Oni pa so ponavljali venomer: Ti nisi bil nikoli tak! —

Zares! Kaj pa bi ti bilo tudi pomagalo spričo dejstev, da je praznoval tisti dan Volkarjev Srečko svoj rojstni dan in da je imel odbor ženskega društva sestanek v svojih prostorih...?

* * *

Po kosilu sem te spremil do doma tvoje neveste. Čez noč se je bilo zblačilo — bili smo sredi marca — in iz nizkih oblakov je pršil droben dež, ki je lezel človeku pod kožo in ga rezal do kosti. Bil sem še zmerom ves v besedah in kar odtrgati se nisem mogel od tebe. Potrpežljivo in blagohotno si me poslušal in to me je še bolj izzivalo. Na vsak način sem te hotel prepričati, da je vse tvoje življenje zgrešeno, tvoje ravnanje podlo in nizkotno in tvoja skrb za tvoj blagor klavrna strahopetnost. (Slutil sem namreč, da pojdeš od svoje neveste še drugam na obisk.) Smejati si se mi in se zabaval nad mojo gorečnostjo. Pogledal si na uro in videl sem, da se ti je mudilo. Bil sem iz sebe. Iskal sem, kako bi ti z eno besedo razbil tvoj svečani mir in sem naposled vzkliknil Mohamedove besede: Strah ne reši nikogar pred smrtjo! Spokojno si mi segel v desnico in mi položil levico na ramo. Odvrnil si mi: Strah res ne, ampak preudarnost... In si me pustil samega v moji miselni razdraženosti. —

Joj, klavrne naše modrosti! Kako naj bi se nama bilo sanjalo, da je Kotnikov šofer Javornik prejšnjo noč prekrokal s svojo ljubico v ljubljanskih gostilnah in da je sedaj topo preživiljal svojega mačka...!

* * *

V času ko sem jaz ves nezadovoljen sédel v prvo kavarno, si se ti dogovarjal z nevestino materjo glede poročnih zadev. Bodoči tast vama je poiskal v Zagrebu stanovanje in ga na račun hčerkinine dote opremil. Ti si si izprosil enomesečen dopust in zdaj ste reševali, kje bi z nevesto najlepše prebela medene tedne. Ko ste se približno zediniли tudi glede tega, vaju je mati pustila sama. Brigita je sedla h klavirju in zaigrala Straussov valček. Ni ti bilo do tega, ali je igrala dobro ali slabo. Stal si za njenim hrbtom in opazoval njene čiste, deviške oblike, ki ti bodo skoro pripadle. Tiha radost ti je napolnila srce! Vzkliknil bi bil: Življenje je lepo! —

Ko je končala, si se sklonil k njej, poljubil jo najprej na lase, potem na čelo in potem na usta. Spomnil si se vdove Malke, ki te je nestrpnost čakala v svojem stanovanju, in si se prekanjeno namuznil. Vedel si: Tukaj rahlo vzbujena strast bo našla tam popolno zadostitev. Veselil si se. Ko ti je vest hotela nekoliko ponagajati, si se potolažil: saj pravzaprav ne varam ne te, ne one. Vsaki, kar ji gre. Sam si se smejal svoji besedni duhovitosti. —

Ali smejal se ne bi, če bi vedel, da je prav takrat velela gospa Kotnikova šoferju Javorniku, naj pripravi avtomobil, da jo popelje k seji ženskega društva...

* * *

Spremila te je do vežnih vrat in ti si jo nežno poljubil v slovo. Nekaj si se bil zakasnil, nestrpno razigran si pohitel do prve slaščičarne in tam nakupil slaščic. Videl sem te iz kavarne skozi okno, kako si hitel po ulici z belim zavojem v roki. Nisem vedel, da je malo prej tekkel po isti poti Volkarjev Srečko in metal na tla lupine pomaranč, ki jih je dobil za rojstni dan v dar. Vedel sem, kam si namenjen, pa sem se zakrknil vase. Jezilo me je. Tisti trenotek je pripeljal izza ovinka Kotnikov avtomobil. Mudilo se ti je, hotel si pred njim čez ulico, stopil si na lupino pomaranče s plantaže Guiseppa Toscanellija, spodrsnilo ti je na vlažnem tlaku, padel si vznak. Šofer Javornik, rahlo omotičen od prebite noči, je pri volanu za trenutek okleval in elegantni Citroën ti je šel s svojimi kolesi iz gumija, pridobljenega v gozdovih Enrica Guittiereza, čez prsni koš in ti ga je strl.

Od vseh strani so se zgrnili ljudje okoli tebe. Med njimi sem bil tudi jaz. Za trenutek si odprl oči in me zagledal. Čuden je bil tvoj pogled. Ali se varam, če sem videl v njem prošnjo, naj se ti ne smejem? Zvonko Karara, kako naj bi se ti smejal?! Ali ni morda kamen, ki mi bo zdrobil glavo, že na robu strehe?

Pridrvel je rešilni avtomobil. Dvignili so te na nosilnico in ti si zaprl oči. Takrat je za vedno ugasnil svet. V nič so se razpršili zeleni travniki, v nič pisana polja, v nič visoke hiše v mestih, v nič žene in v nič ljubezen. Tvoje truplo se je stresalo ob poskakovanju blazno drvečega vozila, v tebi pa so ugašali zadnji refleksi. In naposled se je zrcalo, v katerem se je odražala bajna podoba sveta, razletelo na drobne kosce, ki jih ne more združiti več niti najumetelnejši steklar.

Kult umetnika

Božo Vodušek

I

Pretirani kult umetnika ima pri nas več vzrokov; eden izmed glavnih je v tem, da smo vse do danes ostali nepolitičen narod; če se hočemo sploh sklicevati na kaj, se moramo predvsem na svojo izrazito duhovno kulturo in na svoje umetnike, kot njene najvidnejše stvaritelje. Že to samo po sebi mora povzročiti neravnovesje v ocenjevanju različnih kulturnih dobrin kot so na primer umetnost, gospodarstvo in politika; pri drugih, razvitejših in harmoničnejših narodih